

**М. РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Н. ИСАНОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК КУРУЛУШ,
ТРАНСПОРТ ЖАНА АРХИТЕКТУРА УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 10.22.646 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 339.5(575.2)

Нурматова Айгуль Абдиллаевна

**Кыргызстандын Өзбекстан менен чектеш аймактарынын экспорттук
потенциалын өнүктүрүү**

08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу диссертациясынын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2022

Диссертациялык иш М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин Экономикалык теория жана дүйнөлүк экономика кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи:

Атышов Көбөгөн Атышович

М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин профессору, экономика илимдеринин доктору

Расмий оппоненттер:

Дербишева Эльмира Дупеновна

Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин профессору, экономика илимдеринин доктору, колледждин директору;

Семенов Сергей Рудольфович,

Кыргызстан Эл аралык университетинин Эл аралык бизнес кафедрасынын доценти, экономика илимдеринин кандидаты

Жетектөөчү уюм:

Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин Дүйнөлүк экономика кафедрасы, дареги: 720000, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Киев көчөсү 44, 306-кабинет

Диссертациялык коргоо иши М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин жана Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин алдындагы Д. 08.22.646 диссертациялык кеңештин отурумунда экономикалык илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча 2022-жылдын “27”-майында, саат 11.00. болот. Дареги: 720022, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч. 58

Диссертация менен М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин китепканасынан таанышууга болот. Дареги: Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58; Ошондой эле Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин китепканасынан таанышууга болот. Дареги: Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Малдыбаев 34 б.

Автореферат 2022-жылдын “ ____ ” _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин кандидаты, доцент

А.Т.Кадыралиев

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Тышкы экономикалык ишмердүүлүктү либералдаштыруу, Кыргыз Республикасынын экономикасын реформалоо стратегиясынын курамдык бөлүгү болуп, өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө дүйнөлүк чарба байланыштарынын өсүп жаткан таасирин шарттайт. Экспортту өнүктүрүү өзгөчө мааниге ээ болот, ал экономиканы модернизациялоо жана структуралык кайра куруу маселелерин чечүүгө багытталган мамлекеттин узак мөөнөттүү стратегиясынын маанилүү элементи катары кызмат кылат. Ошондуктан, экспорт республиканын экономикасынын ири тармагына айланып, ал аркылуу өлкөнүн ички дүң өнүмү ишке ашырылат.

Азыркы шарттарда республиканын экспорттук базасынын олуттуу алсыздыгы өлкөнүн ички региондорунда анын жогорку концентрациясы болуп саналат. Ошону менен бирге өлкөнүн геосаясий абалынын өзгөрүшү тышкы экономикалык стратегияны иштеп чыгууда жана жүзөгө ашырууда республиканын чек ара алдындагы субъекттеринин ролунун жогорулашын объективдүү шарттайт. Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Өзбекстан Республикасы менен экспорттук потенциалын чыңдоо маселесин чечүүдө мааниси өстү.

Республиканын региондорунда болгон экспорттук потенциалды натыйжалуу пайдаланууну токтотуучу бир катар көйгөйлөр бар. Алардын эң маанилүүлөрүнө региондордо тышкы экономикалык потенциалды пайдалануу стратегиясынын, ушул стратегияны ишке ашыруунун конкреттүү программасынын иштелип чыкпагандыгы, ошондой эле, аны өнүктүрүү механизминин жоктугу кирет. Мындан тышкары, экономикадагы экспорттук потенциалды түзүүнүн системасыздыгы жана дал келбестиги олуттуу изилдөө жүргүзүүнү талап кылат.

Кыргыз Республикасында 2003-жылдын башында эле Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 23-январынан тартып №30 "Экспорттук көзөмөл жөнүндө" Мыйзамы кабыл алынгандан кийин экспортту өнүктүрүү программасы экспортту мамлекеттик колдоо чараларын бөлүп көрсөтүү менен экспорттук потенциалды чыңдоонун негизги жоболору түзүлгөн. Бул планда региондор анча активдүү эмес иштеп жатат жана ушул кезге чейин экспорттун негизги түзүмү курула элек, ансыз түптөлгөн потенциалды оптималдуу пайдалануу мүмкүн эмес. Бул көбүнчө региондун экономикасынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн төмөндүгү, тышкы рынокто иш тажрыйбанын жетишсиздиги, экспортерлорду колдоо чараларынын жоктугу менен аныкталат. Жогоруда айтылгандарга байланыштуу экспорттук потенциалды өнүктүрүү маселелерин изилдөө, комплекстүү механизмди иштеп чыгуу аркылуу анын мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу аймактык тышкы экономикалык байланыштарды изилдөөнүн эң актуалдуу багыттарынын бири болуп калат.

Чек ара аймактарындагы теориялык жана прикладдык изилдөөлөр боюнча эмгектер негизинен П.Я. Баклановдун (2010), Л. Б. Вардомскийдин (2012), С. С. Ганзея (2004), Т. И. Герасименко (2006), С.В. Голуновдун (2010) В.Л.Каганскийдин (2005), А.П.Катровскийдин (2009), В.С.Корневцанын (2005), В. А. Колосовдун (2011), М.И. Костюченко (2007), Н. М. Межевичанын (2013),

Л. И. Попкованын (2012), Г.В. Ридевскийдин Ш. (2016), Б. Б. Родомандын (2012), Р. Ф. Туровского (2009), В. Е. Шувалованын (2013) аттары менен байланыштуу жана ата мекендик окумуштуулар: Т. К. Камчыбеков (2018), К. А. Атышов (2018), Б. А. Токсобаева (2015), Э. В. Самигуллиндер (2011) каралып жаткан маселелерди иштеп чыгууда жана актуалдаштырууда бир катар башка авторлор менен бирге салым кошушкан.

Чек ара кызматташтыгы темасына илимий көз караштарды системалаштырууда каралып жаткан маселени түшүнүү үчүн маанилүү мааниге ээ болгон чек ара кызматташтыгынын функцияларын жана типтерин аныктоого мүмкүндүк берген *чек ара району, чек ара аймагы, трансчегаралык район* сыяктуу түшүнүктөрдү конкреттештирүү зарыл болчу.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктuu илимий багыттары менен ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илимий-изилдөө иштери, билим берүү жана илимий сабактар менен байланышы. Диссертациянын темасы 2018-2040-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясына, 2017-жылдын 6-октябрында кол коюлган "Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын ортосундагы чек ара аймагындагы ишеним чаралары боюнча макулдашууну ратификациялоо жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына, чек ара кызматташтыгы жаатындагы башка улуттук программаларга байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгынын өнүгүү өзгөчөлүктөрүнүн жана тенденцияларынын теориялык-методикалык базасын жана практикалык иш-аракеттерин изилдөө жана системалаштыруу аркылуу өлкөлөр ортосундагы интеграциялык процесстерди өркүндөтүү боюнча практикалык жолдомолорду жана сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн **максаттары** төмөнкү маселелерди чечүү зарылдыгын шарттады:

1. чек ара кызматташтыгынын экономикалык мамилелеринин маани-маңызын тереңирээк түшүнүү жана талдоо үчүн изилдөө, түшүнүк аппаратын системалаштыруу жана толуктоо;

2. чек ара кызматташтыгынын теориялык негиздерин (формаларын жана моделдерин) изилдөө жана чек ара аймактарынын эл аралык өз ара аракеттенүүсү боюнча чет өлкөлөрдүн тажрыйбасын талдоо;

3. азыркы этапта Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгына комплекстүү талдоо жүргүзүү жана баа берүү;

4. эки өлкөнүн ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн негизги багыттарын аныктоо;

5. чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүдө стратегиялык болжолдоону иштеп чыгуу методикасын сунуштоо;

6. Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү болжолун жана перспективаларын иштеп чыгуу.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнү кеңейтүү механизмдерин өркүндөтүүдөн турат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкү илимий натыйжалар алынды:

-эл аралык чек ара кызматташтыгынын экономикалык мазмунунун теориялык – методикалык негиздери, анын түшүнүк маани-маңызы теориялык жактан түтүмдаштырылган жана жалпыланган;

- өлкөлөрдүн чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн максаттары, өбөлгөлөрү, формалары, этаптары жана артыкчылыктары, ошондой эле, чек ара аймактарынын эл аралык өз ара аракеттенүүсү боюнча чет өлкөлөрдүн дүйнөлүк тажрыйбасы аныкталган жана системалаштырылган;

- Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүдө оң жана терс тенденциялар аныкталды, комплекстүү талдоо жана баалоо жүргүзүлдү;

- эки өлкөнүн чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүдө артыкчылыктуу багыттар аныкталды;

- 2027-жылга чейин Баткен облусун өнүктүрүүнүн болжолдуу көрсөткүчтөрүнүн эконометрикалык модели иштелип чыкты жана маалыматтардын негизинде Баткен облусунун мисалында агроөнөр жай кластерин уюштуруу түзүмүнүн модели сунушталды;

- орто мөөнөттүү прогноз жана Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүү перспективалары иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси - Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгына карата иштелип чыккан жана негизделген мамилелерди мамлекеттик башкаруу органдары тарабынан потенциалды жана стратегиялык өнүгүүнү, экспортко багытталган ишканалардын, фирмалардын жана компаниялардын практикалык ишин калыптандырууга багытталган мамлекеттик программаларды түзүүдө жана ишке ашырууда колдонсо болот; ошондой эле, материалдар жогорку окуу жайлардын "Дүйнөлүк экономика", "Мамлекеттик экономиканы жөнгө салуу" жана "Тышкы экономикалык ишмердүүлүк" дисциплиналарын окутуу процессинде окуу программаларын жана окуу куралдарын иштеп чыгууда пайдалуу болушу мүмкүн.

Изилдөөнүн натыйжаларынын экономикалык мааниси Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын кеңейтүүгө, Өзбекстандын рыногунда ата мекендик продукциялардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн бекемдөөгө, экспорттук саясатты жакшыртууга, соода жана инвестициялык тоскоолдуктарды жоюуга өбөлгө түзөт.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

- дүйнөлүк тажрыйбаны жана чек ара кызматташтыгынын ар кандай моделдерин эске алуу менен чек ара кызматташтыгынын маңызына жана түшүнүгүнө илимий көз караштарды жалпылоо жана системалаштыруу;

- мамлекет аралык мамилелерди андан ары өркүндөтүү үчүн Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү болжолу жана келечеги иштелип чыкты жана сунушталды;

- чек ара кызматташтыгынын өнүгүү динамикасын комплекстүү талдоонун жыйынтыгынын негизинде Кыргыз Республикасынын чек ара аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн, чек ара жанындагы сооданы андан ары өнүктүрүү, экспортту өнүктүрүү үчүн чек ара райондорунун экономикалык потенциалын жогорулатуу, чек ара райондорунун экономикалык потенциалын башкаруу механизмдерин өркүндөтүү боюнча негизги багыттар сунушталды;

- Баткен облусунда агроөнөр жай кластеринин модели иштелип чыкты жана сунушталды;

Изденүүчүнүн кошкон өздүк салымы. Изилдөөнүн жыйынтыгында автор тарабынан Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгына комплекстүү теориялык-методикалык жана илимий-экономикалык талдоо жүргүзүлүп, эки өлкөнүн ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү болжолу сунушталды. Илимий изилдөөнүн жүрүшүндө изденүүчү тарабынан Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын чек ара кызматташтыгын өркүндөтүүнүн негизги багыттары сунушталды.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо М.Рыскулбеков атындагы КЭУнун "Экономикалык теория жана дүйнөлүк экономика" кафедрасынын отурумдарында докладдарды жана илимий отчетторду талкуулоо жолу менен жүргүзүлдү. Негизги методологиялык жоболор, жыйынтыктар жана изилдөөнүн практикалык сунуштары республикалык жана эл аралык конференцияларда (Бишкек ш., Москва ш.) баяндалып, талкууланды.

"Дүйнөлүк соода жана тышкы рынок" курсун даярдоодо айрым илимий жоболор колдонулду, ошондой эле, Баткен облусунун Кадамжай районунун мамлекеттик администрациясында ишке киргизүүнүн тиешелүү актысы менен тастыкталды.

Басылмаларда диссертациянын жыйынтыктарын чагылдыруунун толуктугу. Диссертациянын негизги жоболору жана натыйжалары ар кандай илимий, мезгилдүү басылмаларда, изилденген тема боюнча 9 басылмада чагылдырылган. Алардын ичинен 1 макала КР ЖАК сунуш кылган басылмаларда, КР Илимий цитатанын россиялык индекстөөсү (ИЦРИ) РИНЦтин 2 макаласы, 6 макала - ИЦРИ (РИНЦ) индекстөө системасына кирген басылмаларда (чет элдик басылмалар) жарыяланган, жалпы саны 201 балл. **Диссертациянын структурасы жана көлөмү.** Диссертациялык иш кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен турат, компьютердик терүү текстинин 174 бетинде баяндалган жана 5 сүрөт, 21 таблица, 5 график, 16 тиркеме жана библиографиялык тизменин 175 аталышы камтылган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациялык изилдөө темасынын актуалдуулугун **киргизүүдө** негизделип, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери, иштин илимий жаңылыгы жана диссертациялык иштин илимий натыйжалары, коргоого чыгарылган практикалык мааниси жана негизги жоболору аныкталды.

“Чек ара экономикалык кызматташтыгын өнүктүрүүнүн теориялык-методикалык негиздери” аттуу биринчи главада эл аралык чек ара кызматташтыгынын экономикалык мазмунунун теориялык жана концептуалдык негиздери, өлкөлөрдүн чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн максаттары, өбөлгөлөрү, формалары, этаптары жана артыкчылыктары каралды.

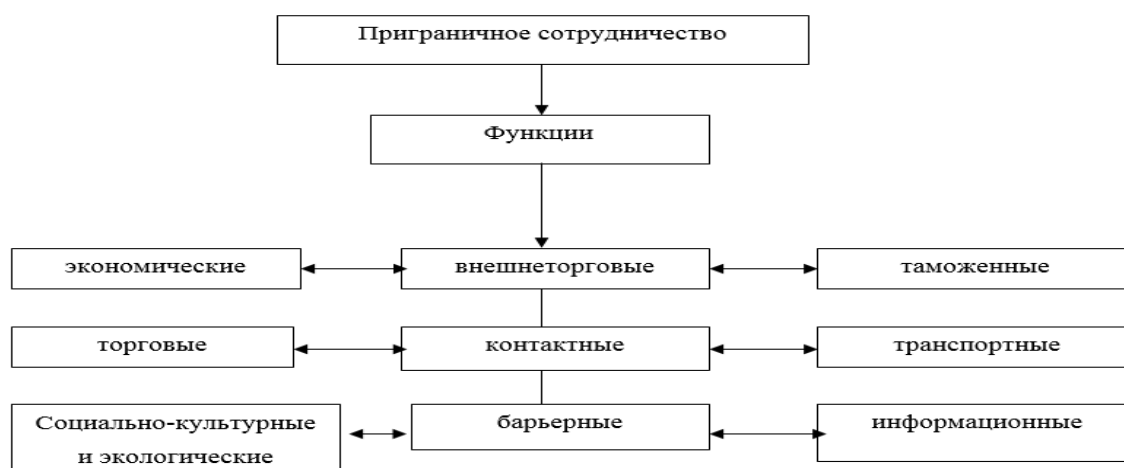
Өнүгүү үчүн кошумча ресурстарды потенциалдуу камсыз кылган чек ара феномени жана ага байланыштуу перифериялык көрүнүш карама-каршы багыттагы "иштөөчү", алардын өз ара байланышкан изилдөөсүн, анын ичинде аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн факторлору катары талап кылат.

Чек ара кызматташтыгы темасына илимий көз караштарды системалаштыруу үчүн каралып жаткан маселени түшүнүү үчүн маанилүү мааниге ээ болгон чек ара кызматташтыгынын функцияларын жана типтерин аныктоого мүмкүндүк берген *чек ара району, чек ара аймагы, трансчегаралык район* сыяктуу түшүнүктөрдү конкреттештирүү зарыл.

Расмий документке ылайык: *чек ара региону* - администрациялык же башка мамлекеттик аймактык түзүлүштөрдүн, администрациялык-аймактык түзүлүштөрдүн чектериндеги регион, алара төмөнкүлөр кирет:

- административдик чек аралардын чектелүүлүгү;
- мамлекеттик чек арадагы жобо;
- административдик чек аралардын жана мамлекеттик чек аранын чектүүлүгү [Экономикалык жана гуманитардык тармактардагы интеграцияны тереңдетүү жөнүндө Келишимге катышкан мамлекеттердин чек ара кызматташтыгынын негизги принциптери жөнүндө макулдашуу [Электрондук ресурс]: 1996-жылдын 29-мартынан, 1999-жылдын 26-февралынан, Кирүү режими: - Чыгыш.spinform.ky/show_doc.fwx? [rgh=3976 жарандык коргон.]. - Экрандын мазмуну].

Белгилүү окумуштуу, П.Я.Бакланов, [П.Я.Бакланов Азия Россиянын жана чек ара өлкөлөрүнүн чек ара жана чек ара аймактары [Текст] / жооптуу редактор П.Я. Бакланов, А.К. Тулохонов.- РИА, Сибирь бөлүмү.- Новосибирск: РИА СБ басылмасы менен, 2010.-15-бет.] чек ара аймактарын жана трансчегаралык райондорду изилдөө боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүү менен “*Трансчегаралык регион* - деген толук аныктама берилет, бул чарбалык өздөштүрүүнүн башка мүнөздүү типтеринен жана өз ара толуктоочу жаратылыш, социалдык жана экономикалык подсистемалардын жыйындысынан айырмаланган, анын структурасында мамлекеттик чек ара милдеттүү болгон учурда алардын чектеринде ишке ашырылуучу табигый, экономикалык жана социалдык-маданий факторлордун бирдиктүүлүгү менен байланышкан бул убактылуу туруктуу аймактык түзүлүш да төмөнкүдөй мүнөздөмөлөргө ээ: убакыттын туруктуулугу мүнөздүү, башкалардан айырмаланган чарба жүргүзүү тиби; структурада мамлекеттик чек аранын болушу; өз ара толуктоочу чакан тутумдар; мамлекеттик чек аранын болушу” (1.1-сүрөт)

1.1-сүрөт. Чек ара кызматташтыгынын функциялары

Булак: [А.Р.Рамазанов. Аймактагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүү. - экономика илимдер. канд. изденип алуу авторефераты-08.00.05. - Махачкала, 2007, 9-бет] кирүү режими: пост: <http://www.dissercat.com/content/razvitie-prigranichnogo-ekonomicheskogo-sotrudnichestva-v-regione-po-materialam-respubliki-d.-> Экрандын мазмуну. (датасы: 25.02.2020-ж).

Ошентип, жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап, чек ара кызматташтыгынын түшүнүгүнө жана маңызына илимий көз караштарды тутумдаштыруу менен биз өз автордук көз карашыбызды жана чек ара кызматташтыгына тиешелүү төмөнкү формулировканы конкреттештире алабыз жана сунуштай алабыз: *“чек ара кызматташтыгыс- бул сатуу рынокторун кеңейтүү, алардын экономикалык субъекттеринин атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу жана чек ара аймагындагы калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу максатында чек ара жанындагы мамлекеттердин улуттук экономикаларынын микро-макро деңгээлдериндеги экономикалык мамилелери, жакындашуусу жана өз ара аракеттенүүсү”*.

“Кыргызстандын Өзбекстан менен чек ара аймагынын экспорттук потенциалын баалоо жана өнүктүрүү деңгээли” аттуу экинчи главада Кыргызстандын Өзбекстан менен чек ара аймагынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн заманбап этаптары изилденген, экспорттук-импорттук операцияларга жана эки өлкөнүн тышкы соода мамилелерин өнүктүрүү потенциалына талдоо жүргүзүлгөн, мамлекеттик жөнгө салуунун учурдагы практикасы каралып, тышкы соода саясатын ишке ашыруу көйгөйлөрү аныкталган.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргызстандын Өзбекстан менен чек ара аймактарынын тышкы соода кызматташтыгы, анын абалы, өнүгүү этаптары жана өркүндөтүү механизмдери саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп Кыргызстандын Өзбекстан менен чектешкен аймагынын экспорттук потенциалын баалоо жана өнүктүрүү деңгээли эсептелет.

Изилдөө методдору. Диссертациялык иште тутумдуулук, логистикалык анализ жана синтез, жалпылоо, салыштыруу, моделдөө сыяктуу жалпы илимий изилдөө ыкмалары колдонулган - алар изилденип жаткан объектинин өнүгүшүнүн негизги көйгөйлөрүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берди. Андан ары билимдин социалдык-илимий методдору колдонулат: салыштырмалуу-укуктук, статистикалык-экономикалык, экономикалык-математикалык, бул изилдөөнүн айрым элементтерин аныктоого, аларды салыштырууга жана ушул негизде зарыл жана ар тараптуу тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди.

Бүгүнкү күндө Кыргызстандын Өзбекстан менен географиялык жактан чектешкен аймактары болуп төрт облус саналат: Ош, Жалал-Абад, Баткен жана Талас. Бирок, эки облуста гана Ош облусунун Кара-Суу районунда Достук-автожол жана Жалал-Абад облусунун Ноокен районунда Кеңсай-автожол өткөрүү пункттары бар, алар Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосунда экономикалык кызматташтыкты жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Ушул жагдайга байланыштуу, ошондой эле, Өзбекстан менен экспорттук-импорттук иш-аракеттердеги Баткен жана Талас облустарынын анча чоң эмес үлүшү менен республиканын экспорттук потенциалын жогорулатуучу атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн негизги факторлорун баалоо максатында биз негизги социалдык – экономикалык көрсөткүчтөрдү, тышкы соода жүгүртүү көрсөткүчтөрүн, анын ичинде, азык-түлүк позициялары боюнча жалпы республика боюнча, атап айтканда, Өзбекстан менен чектешкен эки облустун-Ош жана Жалал-Абад облустарынын статистикалык маалыматтарын талдайбыз. 2020-жылга карата Кыргыз Республикасынын региондорунун негизги социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү 2.1-таблицада көрсөтүлгөн.

2.1-таблица. КР региондорунун 2020-жылга карата негизги социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү

КРнын областтары	Туруктуу калктын саны (жылдын аягына карата), миң адам.	Региондук дүң продукт (РДП), млн. сом	Өндүрүш продукцияларынын көлөмү, млн. сом	Айыл чарба, токой чарба жана балык чарбалар продукцияларынын дүң чыгарылышы, млн. сом	Негизги капиталга инвестициялардын көлөмү, млн. сом	Чет өлкөлүк тике келип түшкөн инвестициялар (чыгымдарды эсепке албаганда), млн. АКШ доллары (1\$ = 67 сом)
Баткен обл.	548,2	20105,9	3074,7	17290,7	2962,4	2,9
Жалал-Абад обл.	1 260,6	71 943,1	28 355,3	43 904,0	16977,9	64,6
Ысык-Көл обл.	501,9	84378,0	79390,8	36732,1	20993,8	150,8
Нарын обл.	292,1	14 806,7	2 943,9	16259,0	3373,8	0,0
Ош обл.	1 391,6	44079,3	9444,1	48127,4	3990,8	2,0
Талас обл.	270,99	16531,2	2002,4	22005,1	4636,9	36,6
Чүй обл.	974,98	85829,5	153550,7	61269,6	14701,1	91,2
Бишкек ш.	1 074,1	247179,9	36169,8	588,1	49679,3	129,1
Ош ш.	322,2	34249,1	4 448,5	1 122,2	5 442,7	0,4
Бардыгы	6 636,8	619102,7	319380,2	247298,2	122858,7	477,6

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн, 2021-жылдын 1-чыгарылышы, 14-бет. [Электрондук ресурс] - Кирүү режими: URL:<http://stat.kg/ru/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/> Экрандын мазмуну.(датасы 12.01.2022-ж).

2020-жылы калктын жан башына карата регионалдык дүң продукциясынын РДП (ВРП) көрсөткүчү боюнча бардык региондордо өсүш болгон, бирок өнөр жай продукциясынын көлөмү сыяктуу Ысык-Көл, Нарын, Ош жана Чүй облустарында төмөндөө болгон, айыл чарба, токой чарбасы жана балык уулоо продукцияларын дүң чыгаруунун көлөмү Жалал-Абад облусунан башка бардык облустарда көбөйгөн.

Кыргыз Республикасынын тышкы соодасында акыркы 5 жылда туруксуз тенденция байкалууда, анын ичинде экспортто да, импортто да.

Кыргыз Республикасы 2020-жылы дүйнөнүн 130 өлкөсү менен экспорттук-импорттук операцияларды жүргүзгөн. 2020-жылы Кыргыз Республикасынын негизги соода өнөктөштөрү болгон (2.1-сүрөт):

Кытай (товар жүгүртүү 781,1 млн. АКШ доллары же жалпы товар жүгүртүүдөгү 13,7%),

- Россия (1 577,2 млн. жана 27,7 %),
- Казакстан (809,5 млн. АКШ доллары жана 14,2 %),
- Улуу Британия (1000,2 млн. АКШ доллары жана 17,6 %),
- Өзбекстан (341,9 млн. АКШ доллары жана 6,0 %)
- Түркия (269,6 млн.АКШ доллары жана 4,7%).

2.1-сүрөт. Кыргыз Республикасынын товар жүгүртүүсүнүн жалпы көлөмүндөгү айрым өлкөлөрдүн салыштырма салмагы 2020-жылы (товар жүгүртүүнүн жалпы көлөмүнө карата % менен)

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун «2015-2020-жылдардагы КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (жылдык басылма)» расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн, Бишкек, 2021-ж. 27-бет. [Электрондук ресурс] - Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/> - Экрандын мазмуну. (датасы: 13.01.2022-ж).

Тышкы соода жүгүртүү статистика товарларды жана кызмат соодасын өзүнчө эске аларын белгилей кетүү керек.

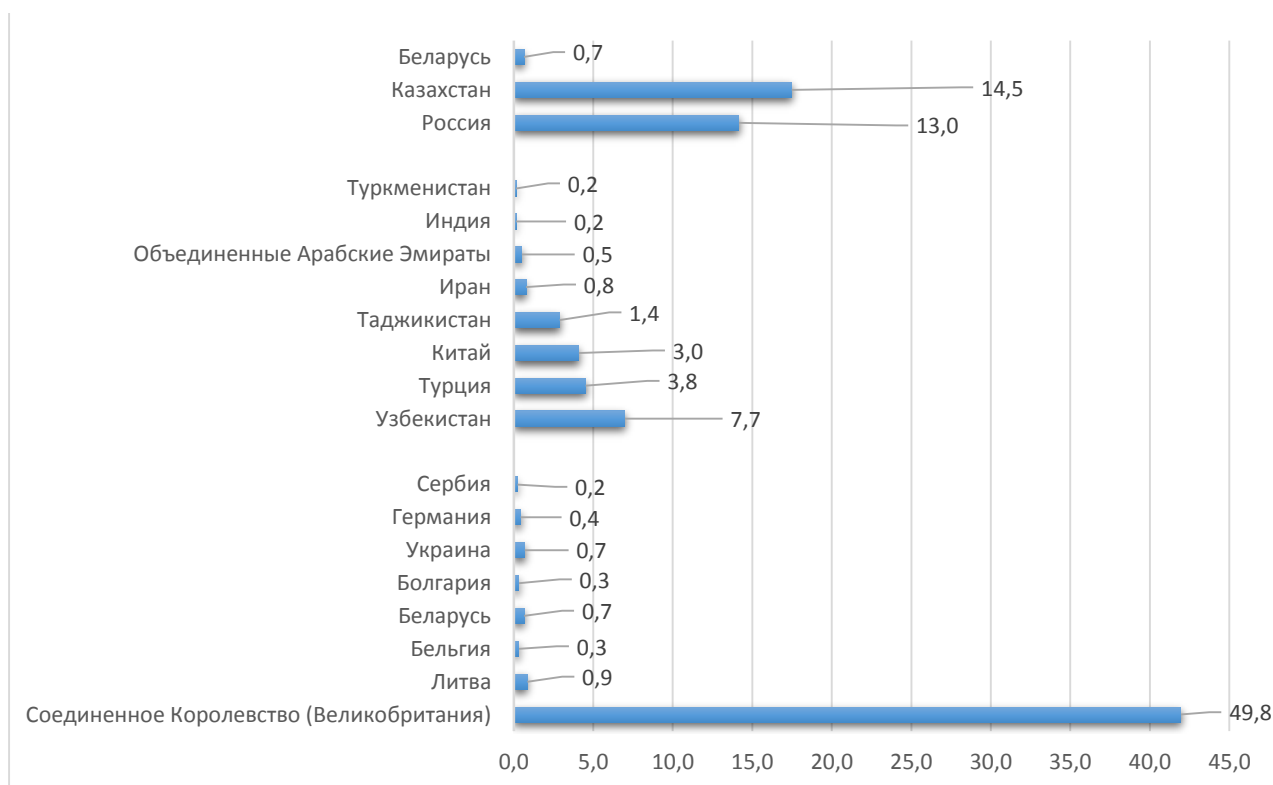
2.2-таблица. КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (млн. доллар)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Тышкы соода жүгүртүү	5 636,8	5 573,6	6 259,0	7 128,8	6 975,1	5692,0
Экспорт	1 482,9	1 573,2	1 764,3	1 836,8	1 986,1	1973,2
Импорт	4 153,9	4 000,4	4 494,7	5 292,0	4 989,0	3718,85
Сальдо	-2 671,0	-2 427,2	-2 730,4	-3455,2	-3 002,9	-1745,7

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун «2015-2020-жылдардагы КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (жылдык басылма)» расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн, Бишкек, 2021. 27-бет. [Электрондук ресурс] - Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/> - Экрандын мазмуну. (датасы: 13.01.2022-ж).

Өткөн беш жыл ичинде товарлардын тышкы соодасынын жалпы көлөмүндө экспорттук жеткирүүлөрдүн үлүшү 2020-жылы 2015-жылга салыштырмалуу 33,1% га көбөйгөн, ал эми 2020-жылдын импорттук түшүүлөрүнүн үлүшү 2015-жылга салыштырмалуу 10,5% га төмөндөгөн, 2.2-таблицанын маалыматтары.

Кыргыз Республикасынын товарларын тышкы жана өз ара соодалоонун көлөмү 2020-жылы 5692,0 млн. АКШ долларын түздү. Кыргыз Республикасынын товарларынын тышкы соода жүгүртүүсү 2019-жылга салыштырмалуу 18,3% га төмөндөгөн, анын ичинде, импорттук түшүүлөр - 25,5% га, ал эми экспорттук жөнөтүүлөр-6,5% га төмөндөгөн. Натыйжада, 2020-жылы соода балансынын терс сальдосу азайып, 1 745,7 млн. АКШ долларын түзгөн (2.2-сүрөт).

2.2. - сүрөт. 2019-жылы Кыргыз Республикасынын экспорттук берүүлөрүнүн жалпы көлөмүндөгү айрым өлкөлөрдүн салыштырма салмагы (экспорттун жалпы көлөмүнө карата X % менен)

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун “2015-2020-жылдары КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (жылдык басылма)” расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн, Бишкек, 2021. 27-бет. [Электрондук ресурс]-Кируу режими: <http://stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/> - Экрандын мазмуну. (датасы: 13.01.2022-ж).

Экспорттук жөнөтүүлөр. 2020-жылы экспорттук жөнөтүүлөрдүн көлөмү 1 973,2 млн. АКШ долларын түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 6,5% га азайган, ал эми 2015-жылга салыштырмалуу 33,9% га көбөйгөн. Алтынды эсепке албаганда экспорт 1 183,2млн. АКШ долларын түздү, же 2019-жылга салыштырмалуу 2,6% га көп. Экспорттогу алтындын үлүшү 40 % дан ашыкты түзөт, бул КР алтынды экспорттоого чоң көз карандылыгын көрсөтүп турат.

2020 - жылга салыштырмалуу КМШ өлкөлөрүнө экспорттук жеткирүүлөр 12,2% га кыскарган, ал эми 2015-жылга салыштырмалуу 49,3% га көбөйгөн.

2020-жылы экспорттун эң чоң көлөмү Улуу Британияга жеткирилген (экспорттун жалпы көлөмүнүн 49,8%). Товарлардын экспортунун олуттуу көлөмү Казакстанга (14,5 %), Россияга (13,0 %), Өзбекстанга (7,7 %), Түркияга (3,8 %), Кытайга (3,0 %) жана Тажикстанга (1,4%) багытталган.

Өзбекстанга жиберилген экспорттун маалыматтарына келсек, статистикалык маалыматтар төмөнкү тенденцияны мүнөздөйт.

уну.(датасы:13.01.2022-ж).

2015-2020-жылдары Өзбекстанга экспорт 36,4% га көбөйгөн. Эгерде 2015-жылы экспорттогу эң көп үлүштү электр машиналары жана жабдуулары түзсө, 2020-жылы эң көп үлүштү отун жана мунай продуктулары, тирүү жаныбарлар жана кара металлдар түзгөн, 2.3-таблицанын маалыматтары.

2.3-таблица. Товарлардын айрым түрлөрүн Өзбекстанга экспорттоо (миң АКШ долл.)

Товарлардын түрлөрү	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бардыгы	112 098,2	125 078,1	146 285,4	158 499,6	138 879,7	152898,6
Тирүү жаныбарлар	70,8	19,6	68,7	205,3	2 056,9	13325,1
Туз; күкүрт; топурак жана таш; шывбак материалдары, акиташ жана цемент	10,1	2 686,7	5 436,0	26 534,6	31 155,1	22618,2
Дан эгиндеринен, ундан, крахмалдан, сүттөн даяр азыктар жана ундан жасалган кондитердик азыктар	-	2 447,1	1 192,5	529,2	190,3	290,7
Минералдык отун, мунай жана продуктылар	3 819,8	8 777,3	35 498,3	45 324,9	37 459,5	39805,9
Жер семирткичтер	4,3	2 715,2	1 511,8	3 703,4	4 062,4	429,1
Пахта	3 768,5	1 060,4	278,4	2 544,6	1 071,6	1,3
Керамикалык буюмдар	5,6	3 758,1	6 839,6	5 461,9	4 876,2	1190,5
Пластмассалар жана алардан жасалган буюмдар	-	5 065,1	5 518,0	746,3	747,5	1407,9
Айнек жана андан жасалган буюмдар	4 436,5	2 397,6	5 065,0	9 653,7	5 277,0	6568,1
Кара металлдар	2,3	15 620,2	24 636,7	24 684,3	7 156,4	20140,5
Баалуу эмес металлдан жасалган аспаптар, бычак буюмдары, кашыктар жана айрылар	13,2	1 412,0	2 903,9	2 641,7	14,7	18,8
Электр машиналары жана жабдуулары, алардын бөлүктөрү; үн жазуучу жана үн чыгаруучу аппаратура	9 539,0	6 840,0	4 318,3	4 346,1	937,5	1442,1
Башкалар	90428,1	72278,8	53018,2	52123,6	43874,6	45660,4

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун “2015-2019-жылдары КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (жылдык басылма)”, Бишкек, 2021-ж. 27-б. расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн. [Электрондук ресурс]-Кирүү режими:

<http://stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/>-Экрандын мазм

Өзбекстандан импорттоого келсек, 2020-жылы биринчи товардык позицияларда мөмө-жемиш жана фармацевтикалык продукциялар, пластмасса жана алардан жасалган буюмдар, пахта жана кийим-кече болгон, аны 2.4-таблицанын маалыматтары күбөлөндүрүп турат.

Ош жана Жалал-Абад облустарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүү тенденцияларын аныктоо максатында бул региондун экономикалык өнүгүүсүн талдоо, экспорттук потенциалы жогору болгон товардык позицияларды изилдөө жана бул потенциалды жогорулатууга таасир этүүчү негизги факторлорду аныктоо зарыл.

2.4-таблица - Өзбекстандан товарлардын айрым түрлөрүн импорттоо (миң АКШ долл.)

Товарлардын түрлөрү	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бардыгы	102 238,2	56 213,4	67 218,9	163 614,1	177 988,3	188988,2
Жашылчалар жана кээ бир жегенге жарактуу тамыр жашылчалары жана мөмөсү жерде өскөн жемиштер	1 029,0	980,0	1 163,4	6 947,0	8 035,0	12605,3
Жегенге жарактуу жемиштер (мөмө-жемиштер) жана жаңгактар	236,3	314,6	4 290,0	22 113,3	36 615,4	21519,7
Алкохолдук ичимдиктер, алкохолсуз суусундуктар жана уксус	5 924,3	150,9	1 047,0	2 974,0	3 105,0	1443,5
Тамеки жана өнөр жай тамеки алмаштыргычтары	797,8	261,3	-	1 485,6	2 591,6	748,9
Органикалык эмес химия продуктулары	-	-	1 790,3	4 318,7	955,8	966,7
Фармацевтикалык продукция	684,7	279,4	42,2	63,9	1 263,2	5331,0
Жер семирткичтер	-	-	11 648,2	21 508,2	13 667,1	11518,8
Пластмассалар жана алардан жасалган буюмдар	3 528,3	-	7 241,6	13 023,9	15 962,0	16820,4
Жыгач жана андан жасалган буюмдар; көмүр	1,7	-	584,1	798,8	1 221,8	2168,7
Кагаз, картон жана алардан жасалган буюмдар	35 986,5	17 077,4	123,1	1 060,1	2 033,2	1284,1
Пахта	23,2	282,1	1 548,9	3 272,6	2 908,1	5066,6
Минералдык отун, мунай жана продуктылар	0,7	-	201,1	7 508,7	14 347,4	7673,6
Килемдер жана башка текстиль жерге төшөлүүчү жабуулар	4 159,3	1 949,3	6 218,4	9 968,4	8 699,0	7678,0
Кийим буюмдары жана кийим-кечеге тийиштүү буюмдар, трикотаж, машина же кол менен токуу	7 155,1	4 090,5	3 449,9	15 333,6	12 468,4	13101,3

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун “2015-2020-жылдары КР товарларынын тышкы жана өз ара соодасы (жылдык басылма)” расмий маалыматтары боюнча түзүлгөн, Бишкек, 2021. 27-бет. [Электрондук ресурс]-Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost> / - Экрандын мазмуну (датасы: 13.01.2022-ж).

2.5-таблицада Бишкек шаарынан жана Чүй облусунан тышкары экспорттук жеткирүүлөр боюнча биринчи орунда Жалал-Абад облусу, андан кийин Ош жана Талас облустары тургандыгы көрсөтүлгөн.

2.6-таблицанын маалыматтары боюнча Жалал-Абад облусунда экспорттук жеткирүүлөрдө эң көп үлүштү айнек, пластмасса жана алардан жасалган буюмдар ээлейт.

2.5- таблица. Кыргыз Республикасынын региондор боюнча экспорту, миң АКШ долл.

КР областтары	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Баткен обл.	8 149,1	8 488,6	11 965,0	24 346,9	16 570,7	19653,1
Жалал-Абад обл.	81 724,6	123 157,5	157 551,1	160 065,6	214 815,0	188184,2
Ысык-Көл обл.	26 760,9	13 984,5	25 330,0	19 564,4	14 636,9	20781,8
Нарын обл.	3 827,7	5 243,9	1 411,9	1 375,7	1 000,6	2450,2
Ош обл.	31 574,9	25 135,1	24 790,9	50 122,6	79 201,5	64157,2
Талас обл.	35 061,4	48 457,4	40 242,3	44 917,5	61 743,6	53606,5
Чүй обл.	119 967,5	103 002,5	140 318,4	236 789,0	217 912,7	234014,9
Бишкек ш.	963 463,7	1 020 007,0	1 141 304,5	1 155 271,0	1 225 643,5	1286778,0
Ош ш.	21 466,6	24 425,2	42 331,1	30 394,0	33 419,2	22338,8
Бардыгы	1482942,0	1573 214,9	1764254,6	1836838,7	1986110,0	1973190,6

Булак КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн. "Кыргыз Республикасы жана региондор", Бишкек, 2020-ж.", URL:<http://stat.kg/ky/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/> - Экрандын мазмуну (датасы: 12.01.2022-ж).

2.6-таблица. Жалал-Абад областынан товарларды экспорттоо, миң АКШ долл.

Товарлардын түрлөрү	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бардыгы	81 724,6	123 157,5	157 551,1	160 065,6	214 815,0	188184,2
Тируу жаныбарлар					847,1	3120,8
Туз; күкүрт; топурак жана таш; шыбак материалдары, акиташ жана цемент	-	43,8	42,5	80,0	847,1	715,0
Дан эгиндеринен, ундан, крахмалдан, сүттөн даяр азыктар жана ундан жасалган кондитердик азыктар	-	1,2	-	-	25,2	-
Минералдык отун, мунай жана продуктылар	8,5	1,1	209,9	2,8	54,2	23174,9
Жер семирткичтер	-	-	379,3	360,0	214,4	48,2
Пахта	38,5	51,6		35,7	26,1	8641,8
Керамикалык буюмдар						
Пластмассалар жана алардан жасалган буюмдар	1 352,0	1 681,6	1 717,4	881,2	1 965,3	5,1
Айнек жана андан жасалган буюмдар	7 760,0	2 477,7	7 345,2	6 817,6	4 547,0	-
Кара металлдар					1166,9	912,7
Баалуу эмес металлдан жасалган аспаптар, бычак буюмдары, кашыктар жана айрылар	19,5	-	-	0,5	5,6	-
Электр машиналары жана жабдуулары, алардын бөлүктөрү; үн жазуучу жана үн чыгаруучу аппаратура	4,6	17,0	7,0	100,3	52,3	5468,4

Булак КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн. "Кыргыз Республикасы жана региондор", Бишкек, 2021", 120-бет. URL:<http://stat.kg/ru/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/> -Экрандын мазмуну.(датасы 12.01.2022-ж).www.stat.kg

2.7-таблица - Ош областынан товарларды экспорттоо, миң АКШ долл.

Товарлардын түрлөрү	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бардыгы	112098,2	125078,1	146285,4	158499,6	138879,7	64157,2
Тирүү жаныбарлар	70,8	19,6	68,7	205,3	2 056,9	4452,9
Туз; күкүрт; топурак жана таш; шыбак материалдары, акиташ жана цемент	10,1	2 686,7	5 436,0	26 534,6	31 155,1	22334,3
Дан эгиндеринен, ундан, крахмалдан, сүтгөн даяр азыктар жана ундан жасалган кондитердик азыктар	-	2 447,1	1 192,5	529,2	190,3	9,1
Минералдык отун, мунай жана продуктылар	3 819,8	8 777,3	35 498,3	45 324,9	37 459,5	13519,1
Жер семирткичтер	4,3	2 715,2	1 511,8	3 703,4	4 062,4	431,1
Пахта	3 768,5	1 060,4	278,4	2 544,6	1 071,6	14689,9
Керамикалык буюмдар	5,6	3 758,1	6 839,6	5 461,9	4 876,2	19,9
Пластмассалар жана алардан жасалган буюмдар	-	5 065,1	5 518,0	746,3	747,5	305,0
Айнек жана андан жасалган буюмдар	4 436,5	2 397,6	5 065,0	9 653,7	5 277,0	2,0
Кара металлдар	2,3	15 620,2	24 636,7	24 684,3	7 156,4	55,0
Баалуу эмес металлдан жасалган шаймандар, бычак буюмдары, кашыктар жана сайгычтар	13,2	1 412,0	2 903,9	2 641,7	14,7	18,8
Электр машиналары жана жабдуулары, алардын бөлүктөрү; үн жазуучу жана үн чыгаруучу аппаратура	9 539,0	6 840,0	4 318,3	4 346,1	937,5	140,4

Булак КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн. “Кыргыз Республикасы жана региондор”, Бишкек, 2021”. 120-бет.
URL: <http://stat.kg/ru/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/> -Экрандын мазмуну.(датасы 12.01.2022-ж).

Ош облусунда экспорттук жеткирүүлөрдө курулуш материалдары: топурак, таш, шыбак материалдары, акиташ, цемент, туз жана күкүрт эң көп үлүштү ээлейт, андан кийин пахта, отун жана мунайзат азыктары, 2.7-таблицанын маалыматтары кирет.

2.8-таблица. 2020-жылы Ош жана Жалал-Абад облустарында айыл чарбасынын дүң чыгарылышынын көлөмү (млн. сом)

	Жалал-Абад областы			Ош областы		
	бардыгы	анын ичинде		бардыгы	анын ичинде	
		Өсүмдүк өстүрүү	Мал чарбачылыгы		Өсүмдүк өстүрүү	Мал чарбачылыгы
Дүң чыгаруу	43904,0	22786,2	21117,8	48127,4	25796,3	22331,1

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча “2015-2020-жылдардагы КР айыл чарбасы, “жылдык жыйнак, Бишкек, 2021”, 78-бет түзүлгөн. URL: <http://stat.kg/ru/statistics/selskoe-hozyajstvo/>-Экрандын мазмуну.(датасы: 19.08.2021-ж.).

Тарыхка көз чаптырсак, Өзбекстан менен чектешкен аймактар айыл чарба өндүрүшүнө адистешкен. Төмөндө келтирилген талдоо бизге берилген аймактарда экспорттук потенциалы жогору болгон продукт позицияларын аныктоого мүмкүндүк берди.

2020-жылы Кыргыз Республикасынын айыл чарбасында, анын ичинде дыйкан (фермер) чарбаларда иш жүргүзгөн чакан жана орто ишкердиктин субъекттери тарабынан 150,7 млрд.сомго продукция өндүрүлгөн, бул өткөн жылга салыштырмалуу 9,0% га көп. Чакан жана орто ишкердиктин продукциясын дүң чыгаруунун түзүмүндө 59,5% дыйкан (фермер) чарбалары өндүргөн продукцияга туура келген.

2.8-таблицадан көрүнүп тургандай, 2020-жылы Ош облусунда айыл чарба продукциясын дүң чыгаруу 48127,4 млн.сомду түзгөн, анын ичинде өсүмдүк продукциясын дүң чыгаруунун үлүшү 53,6% түзгөн. Жалал-Абад облусунда көрсөткүчтөр анчалык деле айырмаланбайт. Айыл чарба продукциясын дүң чыгаруу 43904,0 млн. сомду түздү, өсүмдүк продукциясын дүң чыгаруунун үлүшү 51,9% ды түздү.

2.9-таблицанын маалыматтары көрсөткөндөй, Ош облусунда картошка дүң жыйноо боюнча алдыңкы орунда турат, ал негизинен облустун үч районунда өстүрүлөт: Ноокат, Араван жана Алай райондорунда жашылчалар көп деңгээлде Кара-Суу, Араван жана Ноокат райондорунда өстүрүлөт, бакча өсүмдүктөрү көбүнчө Кара-Суу жана Араван райондорунда, мөмө-жемиш өсүмдүктөрү Кара – Суу, Өзгөн жана Ноокат райондорунда жыйналат.

Жалал-Абад облусунда дүң жыйноо боюнча жашылча – жемиштер алдыңкы орунда турат, жашылчалар негизинен Ноокен, Сузак жана Базар-Коргон райондорунда, Аксы жана Ноокен райондорунда өстүрүлөт. Эгерде айдоо аянттарында дан жана техникалык өсүмдүктөр көбүрөөк үлүштү ээлесе, анда айыл чарба продукциясын өндүрүүдө жана сатууда каралып жаткан облустарда мөмө - жемиштер, атап айтканда, Ош облусунда - мөмө-жемиштер, ал эми Жалал – Абад облусунда - бакча өсүмдүктөрү ээлейт, бул азык-түлүк адистешүүсүн калыптандыруу үчүн негиз катары каралышы мүмкүн.

2.9-таблица. 2020-жылы Ош жана Жалал-Абад облустарында айыл чарба өндүрүшүнүн негизги көрсөткүчтөрү.

№	Көрсөткүчтөр	Ош областы		Жалал-Абад областы	
		Сумма	%	Сумма	%
1	Айдоо аянттары, миң га	175,0		147,8	
	- дан эгиндери	97,1	55,49	65,8	44,52
	-техникалык өсүмдүктөр	24,2			
			13,83	32,1	21,72
	- тоют өсүмдүктөрү	32,6	18,63	27,1	18,34
	- картошка	11,6	6,63	8,5	5,75
	- жашылча	7,3	4,17	10,4	7,04
	- бакча өсүмдүктөрү	2,2	1,26	3,9	2,64
2	Продукциянын негизги түрлөрүн өндүрүү, миң тонна	405,6		485,9	
	- картошка	180,2	44,43	120,8	24,86
	- жашылча	136,2	33,58	261,9	53,9
	- бакча өсүмдүктөрү	37,8	9,32	98,1	20,19
	-мөмө-жемиш жана жүзүм	51,4	12,67	5,1	1,05
3	Түшүмдүүлүк, ц / га				
	- картошка	155,1		140,6	
	- жашылча	173,7		224,0	
	- бакча өсүмдүктөрү	173,8		244,8	
	-мөмө-жемиш жана жүзүм	101,7		68,1	
4	Сатып өткөрүү, миң тонна	380,9		555,2	
	- дан эгиндери	127,4	33,45	173,7	31,29
	- картошка	81,8	21,48	75,6	13,62
	- жашылча	96,6	25,36	177,6	31,99
	-мөмө-жемиш жана жүзүм	39,5	10,37	34,6	6,23
	- бакча өсүмдүктөрү	35,6	9,35	93,7	16,88

Булак автор тарабынан КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча “2015-2020-жылдардагы КР айыл чарбасы, “жылдык жыйнак, Бишкек, 2021”, 78-бет түзүлгөн. URL: <http://stat.kg/ru/statistics/selskoe-hozyajstvo/>-Экрандын мазмуну.(датасы 19.08.2021).

Бул изилдөөнүн максаттарынын бири Өзбекстан менен чектешкен эки облустун экспорттук потенциалын аныктоо болуп саналат. Мындай маалымат КР Улуттук статистика комитети тарабынан жыл сайын түзүлүп турган азык-түлүк балансында камтылган. Ошондой эле импорт боюнча келип түшүүлөр жөнүндө маалымат, продукцияны керектөө, алардын экспорту боюнча Улуттук статистика комитетинин башка атайын статистикасында, ошондой эле, бажы комитетинин статистикасында да камтылган.

Кыргыз Республикасынын 2015-2019-жылдардагы азык-түлүк баланстарына талдоо көрсөткөндөй, азык-түлүк балансына ылайык рынокко бардык азык-түлүктөрдүн түшүүсү, картошка боюнча 64,7%, жашылчалар жана бакча өсүмдүктөрү боюнча-80,2%, ал эми мөмө-жемиштер боюнча-77,6% өндүрүш басымдуулук кылат. Картошка, жашылча жана бакча өсүмдүктөрүн импорттоо

дээрлик жок, бирок, 2.10-таблицадагы маалыматта берилген мөмө-жемиш боюнча олуттуу ролду ойнойт.

2.10-таблица. 2015-2020-жылдардагы азык-түлүк балансы

№	Негизги тамак-аш азыктары	Картошка, миң тонна		Жашылча жана бакча өсүмдүктөрү, миң тонна		Мөмө-жемиштер, миң тонна	
		2015	2020	2015	2020	2015	2020
1	Запастардан жасалган азыктар (+)	712,2	719,3	293,1	268,0	18,3	15,6
2	Өлкөдө өндүрүлгөн (+)	1339,4	1320,7	969,3	1119,9	193,1	237,0
3	Азык-түлүк импорттолду	0,7	1,0	8,9	9,3	58,0	52,9
	Келип түшүүлөр (+) (1+2+3)	2052,3	2041,0	1271,3	1397,2	269,4	305,5
4	Үрөн чыгымдары	316,0	320,3	0	0	0	0
5	Малды тоюттандырууга	191,1	190,7	56,3	56,1	7,9	9,2
6	Жоготуу	61,8	62,4	16,3	15,9	11,3	9,7
7	Экспорттолгон	266,4	274,1	182,9	236,9	85,0	82,5
8	Калк тарабынан керектелди	504,8	549,6	778,9	836,9	155,8	162,4
	Колдонуу (-) (4+5+6+7+8)	1340,1	1397,1	1034,4	1145,8	260,0	263,8
9	Мезгилдин акырына карата запастар	712,2	643,9	236,9	251,4	9,4	41,7

Булак: автор тарабынан КР Улутстаткомунун расмий маалыматтары боюнча “2015-2020-жылдардагы КР айыл чарбасы, “жылдык жыйнак, Бишкек, 2021”, 78-бет. URL: <http://stat.kg/ru/statistics/selskoe-hozyajstvo/>-Экрандын мазмуну. (датасы 19.08.2021-ж.).

Ошентип, жашылча-жемиштер жана бакча өсүмдүктөрү негизинен калктын ички керектөөсү үчүн колдонулат. Картошка республиканын ичинде керектелет жана ийгиликтүү экспорттолот. Ал эми мөмө-жемиштер жана жашылча-жемиштер тобун экспорттоо абдан кооптуу болуп саналат (пайдалануу боюнча булардын экспорттук үлүшү орточо 32% түзөт).

“Өзбекстан Республикасы менен чектешкен Кыргыз Республикасынын аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн келечеги” аттуу үчүнчү главасында Кыргыз Республикасынын аймактарынын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн арттыруу үчүн Баткен облусунун РДП (ВРП) көлөмүнүн 2027-жылга чейинки болжолдуу көрсөткүчтөрү эсептелген, Баткен облусуна жайгаштыруу үчүн агроөнөр жай кластерин уюштуруу түзүмүнүн модели, Кыргыз Республикасынын региондук өнүктүрүүсү боюнча Улуттук Кеңешинин модели, ошондой эле, 2027-жылдын аягына чейин Өзбекстан Республикасы менен чектешкен Кыргыз Республикасынын аймактарынын экспорттук-импорттук потенциалын өнүктүрүүнүн болжолу сунушталган. Бул үчүн ретроспективдүү көрсөткүчтөрдү эске алуу менен сооданын бул түрүнүн абалын чагылдырган экономикалык индикаторлордун болжолу, ал эми 2027-жылдын аягына чейин Өзбекстан Республикасы менен чектешкен Кыргыз Республикасынын региондорунда корреляциялык-регрессиялык моделдин жардамы менен эсептелген.

3.1-таблица. 2027-жылдын аягына чейин Өзбекстан Республикасы менен чектешкен Кыргыз Республикасынын региондорунда экспорттук-импорттук

операциялардын, жүктөрдү жана жүргүнчүлөрдү ташуунун көлөмдөрүнүн болжолу

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	Тренд тендемеси	Коэф-нт аныктоо	2021-ж. күтүлүүчү.	2022-ж. Болжолу	2023-ж. болжолу	2024-ж. болжолу	2025-ж. болжолу	2026-ж. болжолу	2027-ж. болжолу
Кыргыз Республикасынын региондорунун тышкы соода операциялары, Өзбекстан Республикасы менен чектешкендерге, млн. долл. АКШ									
Экспорт . (АКШ млн. долл.)									
Баткен областы	$Y=4,06+3,28 \cdot X$	$R^2 = 0.58$	23,74	27,02	30,3	33,58	36,86	40,14	43,42
Жалал-Абад областы	$Y=75,03+17,03 \cdot X$	$R^2 = 0.52$	228,34	245,37	262,41	279,4	296,4	313,5	330,6
Ош областы	$Y=7,65+8,9 \cdot X$	$R^2 = 0.57$	88,17	97,11	106,06	115,0	123,9	132,9	141,9
Талас областы	$Y=38,2+2,65 \cdot X$	$R^2 = 0.67$	62,19	64,85	67,51	70,17	72,83	75,49	78,15
Импорт (АКШ млн. долл.)									
Баткен областы	$Y=25,5+2,1 \cdot X$	$R^2 = 0.75$	44,57	46,68	48,79	50,91	53,02	55,13	57,24
Жалал-Абад областы	$Y=30,9+2,45 \cdot X$	$R^2 = 0.53$	53,07	55,52	57,98	60,4	62,9	65,35	67,8
Ош областы	$Y=122,7+18,89 \cdot X$	$R^2 = 0.63$	292,77	311,6	330,55	349,4	368,3	387,2	406,1
Талас областы	$Y=3,6+5,35 \cdot X$	$R^2 = 0.52$	44,53	49,89	55,25	60,60	65,96	71,31	76,66
Аймак боюнча автомобиль транспорту менен жүктөрдү ташуу (миң тонна)									
Баткен областы	$Y=1237,1+4,95 \cdot X$	$R^2 = 0.58$	1281,7	1286,7	1291,6	1296,5	1301,5	1306,4	1311,3
Жалал-Абад областы	$Y=2650,8+6,1 \cdot X$	$R^2 = 0.56$	2705,9	2712,1	2718,2	2724,3	2730,4	2736,5	2742,6
Ош областы	$Y=2540,9+17,15 \cdot X$	$R^2 = 0.46$	2695,3	2712,4	2729,6	2746,7	2763,8	2781,0	2798,2
Талас областы	$Y=1022,2+7,45 \cdot X$	$R^2 = 0.59$	1080,4	1086,8	1093,3	1099,7	1106,1	1112,6	1119,1
Транспорттун бардык түрлөрүнүн жүргүнчүлөрүн ташуусу (млн. жүргүнчү-километр)									
Баткен областы	$Y=158,78+2,63 \cdot X$	$R^2 = 0.98$	182,49	185,12	187,7	190,3	193,03	195,66	198,29
Жалал-Абад областы	$Y=773,56+48,81 \cdot X$	$R^2 = 0.96$	1212,9	1261,6	1310,6	1359,4	1408,2	1457,0	1505,8
Ош областы	$Y=569,92+3,79 \cdot X$	$R^2 = 0.99$	604,07	607,87	611,67	615,46	619,25	623,05	626,85
Талас областы	$Y=237,7+2,7 \cdot X$	$R^2 = 0.81$	262,77	265,56	268,34	271,11	273,89	276,67	279,45

2027-жылдын аягына чейин биз иштеп чыккан айрым экономикалык көрсөткүчтөрдүн болжолу Өзбекстан Республикасы менен чектешкен региондордун ичинен экспорттук операциялардын эң чоң көлөмүн Жалал-Абад облусу ишке ашырып жаткандыгын көрсөтүп турат. 2021-жылдын жыйынтыгы боюнча облустун экспортунун күтүлгөн көлөмү 228,34 млн. АКШ доллары. 2027-жылдын аягына карата облустун экспортунун көлөмү 3.1-таблицанын

маалыматтары боюнча 2021-жылга салыштырмалуу 330,6 млн. АКШ долларын түзөт же 1,44 эсе көбөйөт.

Өзбекстан Республикасы менен чектешкен региондордун ичинен импорттук операциялар боюнча алдыңкы орундарды Ош облусу ээлейт. Алсак, 2021-жылдын жыйынтыгы боюнча Ош облусунун импортунун көлөмү 292,77 млн. АКШ доллары болгон.

Ошондой эле, Баткен облусунун 2027-жылга чейин РДПнын өсүшү инвестициялардын көлөмүнүн жана иштегендердин санынын өсүшүнө пропорционалдуу деп болжолдоо менен, биз РДП көлөмүнүн болжолдуу көрсөткүчтөрүн эсептеп чыктык. Мындан тышкары, инвестициялардын РДП көлөмүнө карата катышы сакталып калган учурда да (15,0%) облустун жеңилдетилген статусунун эсебинен инвестицияларды тартуунун көлөмү 2027-жылга карата 1,5 эсеге көбөйөт, 3.2-таблицанын маалыматтарында көрсөтүлдү. 3.2-таблица. Баткен облусунун экономикасын өнүктүрүүнүн иш жүзүндөгү жана келечектүү индикаторлору

Көрсөткүчтөр	2020-ж.	2024-ж.	2025-ж.	2206-ж.	2027-ж.
Региондук дүң продуктунун республиканын ИДПсындагы үлүшү, анын %	3,2	3,9	4,2	4,5	4,9
Калктын жан башына РДП, технологиялуу. Баасы, сом	21068	39073	48300	75994	79665
РДПдагы өнөр жайдын үлүшү, % м-н	10,8	11,5	13,0	15,0	15,0
Кыргыз Республикасынын Өнөр жай өндүрүшүнүн жалпы көлөмүндө облустун өнөр жай продукциясынын үлүшү % менен	2,2	2,8	3,5	4,5	5,5
РДПга инвестициялардын үлүшү %	12,0	15,0	15,0	15,0	15,0
Инвестициялардын жалпы көлөмүндөгү негизги капиталга инвестициялардын үлүшү %	87,9	91,0	94,0	96,0	99,0
Билим берүүгө, илимге инвестициялардын жалпы көлөмүндөгү үлүшү %	2,4	3,2	5,0	7,8	9,7
Облустун калкынын жан башына карата РДП өлчөмүнүн республикалык орточо деңгээлге карата катышы %	49,6	52,0	55,0	65,0	70,0
Облустун экспорттук продукциясынын КР экспортунун жалпы көлөмүндөгү үлүшү %	0,8	0,5	1,2	3,2	3,8

Булак: “Кыргыз Республикасы жана региондор” Улуттук статистика комитетинин материалдарынын негизинде автордун эсептөөлөрү, Бишкек, 2021”. 120-бет.
URL:<http://stat.kg/ru/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/>-Экрандын мазмуну.(датасы 12.01.2022-ж).

Баткен облусунун экономикасын өнүктүрүүнү оң талдоонун негизинде Баткен областындагы потенциалдуу агроөнөр жай кластеринин мисалында уюштуруу түзүмүнүн модели сунушталган (3.1-сүрөт).

Мамлекеттик региондук саясаттын натыйжалуулугун жогорулатууга региондук өнүктүрүү боюнча Улуттук кеңеш катары институционалдык органды түзүүгө көмөк көрсөтүшү мүмкүн, анын негизги максаты региондорду өнүктүрүү чекиттерин аныктоо жана анын чечимдеринин аткарылышын көзөмөлдөөнү жүзөгө ашыруу болуп калат. [2018-2022-жылдардагы мезгилге карата Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясы, 2017-жылдын 31- мартындагы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн №194 токтому менен бекитилген].

3.1-сүрөт. Агроөнөр жай кластерин уюштуруу түзүмүнүн модели
Булак: автор тарабынан түзүлгөн

3.2. – сүрөт. Кыргыз Республикасынын региондук өнүктүрүү боюнча Улуттук Кеңешине сунуш кылынган модели. Булак: автор тарабынан түзүлгөн.

Бул Кеңеште координациялоочу ролду өлкөнүн региондук саясатын аныктоочу орган катары Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигине өткөрүп берүү максатка ылайыктуу болмок. Бул мамлекеттик орган өзүнүн функцияларына ылайык региондук башкаруу органдары менен тыгыз өз ара аракеттенүүгө милдеттүү. Кеңештин статусун күчөтүү үчүн анын төрагасы өлкөнүн Министрлер кабинетинин төрагасы боло алат (3.2-сүрөт).

Ошентип, жогоруда баяндалгандарды эске алуу менен аймактык экономиканын, анын ичинде, чек ара аймактарынын экономикасынын экономикалык жана экспорттук потенциалынын абалы борбордук бийлик органдары менен региондордун ортосунда бийликтин натыйжалуу вертикалын түзүүгө, ошондой эле, бир региондун ичинде коомдук жана чарбалык мамилелерди башкаруунун заманбап системасын пайдаланууга көз каранды деген тыянак чыгарууга болот.

КОРУТУНДУ

Иштин даярдыгынын натыйжасында төмөнкү тыянактар алынды:

1. Чек ара экономикалык кызматташтыгын өнүктүрүүнүн теориялык-методикалык негиздери жалпыланган жана системалаштырылган. Атап айтканда, чек ара кызматташтыгынын экономикалык мамилелеринин маңызы такталды, чек ара кызматташтыгынын жана экономикалык өз ара аракеттенүүнүн формалары жана моделдери ачылды, чек ара аймактарынын эл аралык өз ара аракеттенүүсү боюнча чет өлкөлүк тажрыйба изилденди.

2. Чек ара кызматташтыгынын индустриалдык-инновациялык инфратүзүмүн түзүү жана өнүктүрүү, илим сыйымдуу технологияларды жана "келечектин экономикасы" секторлорунун атаандаштыкка жөндөмдүү продукциясын түзүү жана киргизүү чек ара региондорунун илимий-инновациялык чөйрөсүн экономикалык өсүштүн, калктын жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатуунун маанилүү булагына айландырууга мүмкүндүк берери аныкталды.

3. Чек ара райондорунун экономикалык өздөштүрүү деңгээли боюнча айырмачылыгы экономикалык мамилелердин ар кандай деңгээлине алып келээри, чек ара аймактарын өнүктүрүүгө жана чек ара кызматташтыгына мультипликативдик жана синергетикалык таасир тийгизери аныкталды.

4. Чек ара кызматташтыгынын формаларын изилдөө, экономиканы реформалоо жана чек ара региондорун андан ары экономикалык өнүктүрүү чек ара кызматташтыгынын үч моделинин алкагында жүргүзүлүшү керек экендигин аныктоого мүмкүндүк берди.

5. Экинчи главада жүргүзүлгөн талдоо Өзбекстан менен чектеш облустардын экспорттук потенциалына таасир этүүчү негизги факторлор жаратылыш-климаттык шарттар, социалдык-экономикалык факторлор жана уюштуруу факторлору экендигин аныктоого мүмкүндүк берди.

6. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жүрүшүндө Өзбекстан менен чектеш региондордун экспорттук потенциалына айыл чарба продукциясы ээ экендиги аныкталды.

7. Кыргыз Республикасынын Өзбекстан Республикасы менен тышкы соодасын өнүктүрүүнүн келечегин аныктоо максатында биз Кыргыз Республикасынын Өзбекстан Республикасы менен чектешкен региондорунун чек ара жанындагы соодасынын абалын чагылдырган айрым экономикалык көрсөткүчтөрдүн болжолун иштеп чыктык.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын чек ара кызматташтыгынын соода-экономикалык мамилелерин натыйжалуу өнүктүрүү үчүн жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгында автор тарабынан төмөнкү практикалык сунуштар негизделген:

1. Чек ара кызматташтыгынын формаларын изилдөөнүн негизинде чек ара аймактарын андан ары экономикалык өнүктүрүү чек ара кызматташтыгынын үч моделинин алкагында жүргүзүлүшү мүмкүн деп сунушталган;
2. Мамлекеттер аралык мамилелерди андан ары өркүндөтүү үчүн 2027-жылга чейин Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү болжолу жана келечеги иштелип чыкты жана сунушталды;
3. Чек ара кызматташтыгынын өнүгүү динамикасын комплекстүү талдоонун жыйынтыгынын негизинде Кыргыз Республикасынын чек ара аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн, чек ара жанындагы сооданы андан ары өнүктүрүү, экспортту өнүктүрүү үчүн чек ара райондорунун экономикалык потенциалын жогорулатуу, чек ара райондорунун экономикалык потенциалын башкаруу механизмдерин өркүндөтүү боюнча негизги багыттар сунушталды;
4. Баткен областындагы агроөнөр жай кластерин уюштуруу түзүмүнүн модели иштелип чыкты жана сунушталды, ал коомду жана мамлекетти чек ара аймактарын өнүктүрүү саясатындагы артыкчылыктуу багыт катары көрсөтөт.
5. Кыргыз Республикасынын чек ара аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн иштелип чыккан негизги багыттарынын негизинде региондук башкаруу органдарынын ишин өркүндөтүү жана тыгыз өз ара аракеттенүү үчүн Кыргыз Республикасын региондук өнүктүрүү боюнча Улуттук Кеңештин модели сунушталды.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. А.А. Нурматова Кыргызстандын Өзбекстан менен чек ара аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүүнүн фактору катары чек ара жанындагы соода [Текст] / А. А. Нурматова // Евразия Илимий бирикмеси. - Москва, 2020. - 11-4 (69). - 275-278-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=44435532
2. А.А. Нурматова Кыргыз Республикасынын чек ара райондорунун экономикалык потенциалын өнүктүрүүнүн негизги жолдору [Текст] / А. А. Нурматова// Евразия Илимий Бирикмеси. - Москва, 2020. - 12-4 (70). - 289-292-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=44560392
3. А.А. Нурматова, К. А. Атышов Чек ара аймактарынын экономикалык потенциалын башкаруу системасы [Текст] / А. А. Нурматова, К. А. Атышов// Евразия Илимий Бирикмеси. - Москва, 2020. - 12-4 (70). - 292-294-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=44560393
4. А.А. Нурматова Кыргызстандын региондорунун экспортун (Ош жана Жалал-Абад облустарынын мисалында) талдоо жана өнүгүү тенденциялары [Текст] / А. А. Нурматова // Евразия Илимий Бирикмеси. - Москва, 2021. - 1-4 (71). - 270-273-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=44788411
5. А.А. Нурматова Экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн факторлорун баалоо [Текст] / А. А. Нурматова // Евразия Илимий Бирикмеси. - Москва, 2021. - 2-4 (72). - 265-269-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=44886038
6. А.А. Нурматова Чек ара аймактарынын эл аралык өз ара аракеттенүүсү боюнча чет өлкөлүк тажрыйба [Текст] / А. А. Нурматова // Евразия Илимий Бирикмеси. Москва, 2021. - 3-3 (73) - 274-250-беттер. www.elibrary.ru/item.asp?id=45652342
7. Нурматова, А. А. Кыргыз Республикасынын жана Казакстан Республикасынын Тышкы соода жүгүртүүсүнүн абалын талдоо жана баалоо [Текст] / А. А. Нурматова, Б. К. Алымсеитова, Н. А. Рыспекова // КЭУ Жарчысы. М.Рыскулбекова. – 2021. - № 1 (50). - 154-158-бб. www.elibrary.ru/item.asp?id=46139422
8. А.А. Нурматова, Кыргыз Республикасынын Тышкы соода ишмердигинин жана экспорттук потенциалынын көйгөйлөрү [Текст] / А. А. Нурматова // Кыргызстандын ЖОЖдорунун жаңылыктары. – 2021 - №2. - 108-112-бб. www.elibrary.ru/item.asp?id=47228359
9. Нурматова, А.А. Кыргыз Республикасынын товардык топтору боюнча Евразия экономикалык биримдигинин экспорттук потенциалы [Текст] / А. А. Нурматова // Кыргызстандын ЖОЖдорунун жаңылыктары. – 2021 - №2. - 113-118-бб. www.elibrary.ru/item.asp?id=47228360.

Нурматова Айгуль Абдиллаевнанын “Кыргызстандын Өзбекстан менен чек ара аймактарынын экспорттук потенциалы” темасындагы экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча 08.00.05 – Экономика жана элдик чарбаны башкаруу адистиги боюнча диссертациясынын ТАРЖЫМАЛЫ

Негизги сөздөр: тышкы экономикалык ишмердүүлүк, экспорттук потенциал, чек ара жанындагы соода, тышкы соода, товар жүгүртүү, кызматташтык, экспорттук-импорттук операциялар, Бажы бирлиги.

Изилдөө объектиси: Кыргызстандын Өзбекстан менен чектеш аймактарынын экспорттук потенциалын өнүктүрүү, анын абалы, өнүгүү этаптары жана өркүндөтүү механизмдери.

Изилдөө предмети: Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өркүндөтүү механизмдерин аныктоо болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты: Изилдөөнүн негизги максаты – Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгынын өнүгүү негиздерин, өзгөчөлүктөрүн жана тенденцияларын теориялык жана методологиялык жактан негиздөө, ошондой эле, мамлекеттер ортосундагы интеграциялык процесстерди өркүндөтүү боюнча жолдомолорду жана сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары: системалаштыруу, жалпылоо, статистикалык, эконометрикалык салыштырмалуу, сандык, математикалык-экономикалык моделдөө ыкмалары, салыштырмалуу талдоо.

Илимий жаңылыгы: теориялык-методикалык ыкмалардын алкагында тышкы соода кызматташтыгынын стратегиялык тенденциялары сунушталып, Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы чек ара кызматташтыгын өркүндөтүү механизмдери аныкталды, эки өлкөнүн ортосундагы чек ара кызматташтыгын өнүктүрүүнүн болжолдору жана келечектүүлүгү аныкталды.

Алынган натыйжалар: Диссертациялык иштин автору сунуш кылган, Баткен облусун өнүктүрүүнүн болжолдуу көрсөткүчтөрүнүн эконометрикалык модели жана агроөнөр жай кластерин уюштуруу түзүмүнүн модели Баткен облусунун мисалында мамлекеттик жөнгө салуу органдары тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу даражасы: иштелип чыккан жана негизделген практикалык ыкмалар жана сунуштар экспорттук потенциалды түзүүгө, стратегиялык өнүктүрүүгө жана экспортко багытталган ишканалардын, фирмалардын жана компаниялардын практикалык ишмердигине багытталган мамлекеттик программаларды иштеп чыгууда жана ишке ашырууда мамлекеттик органдар тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарынын актуалдуулугу жана практикалык баалуулугу Кыргызстандын мамлекеттик органдарында да, бизнес-структураларында да анын негизги жоболорун жана корутундуларын киргизүү актылары менен тастыкталды. Диссертациялык иштин натыйжалары М.Рыскулбеков атындагы КЭУнун окуу-методикалык программаларында жана окуу процессинде колдонулат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нурматовой Айгуль Абдиллаевна на тему «Экспортный потенциал приграничных регионов Кыргызстана с Узбекистаном», на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: Внешнеэкономическая деятельность, экспортный потенциал, приграничная торговля, внешняя торговля, товарооборот, сотрудничества, экспортно-импортные операции, таможенный союз.

Объект исследования: Развитие экспортного потенциала приграничных регионов Кыргызстана с Узбекистаном, его состояние, этапы развития и механизмы совершенствования.

Предмет исследования: является определение механизмов совершенствования приграничного сотрудничества между Кыргызстаном и Узбекистаном.

Цель исследования: Основной целью исследования является разработка теоретико-методического обоснования основ, особенностей и тенденций развития приграничного сотрудничества между Кыргызстаном и Узбекистаном, с также разработка рекомендаций и предложений по совершенствованию интеграционных процессов между странами.

Методы исследования: систематизация, обобщение, статистический, эконометрический сравнительный, количественный, математико-экономические методы моделирования, сравнительный анализ.

Научная новизна: заключается в том, что в рамках теоретико-методических подходов предложены стратегические тренды внешнеторгового сотрудничества, определены механизмы совершенствования приграничного сотрудничества между Кыргызстаном и Узбекистаном, дан прогноз и перспективы развития приграничного сотрудничества между двумя странами.

Полученные результаты. Выводы и рекомендации, предложенные автором диссертационной работы, представленные эконометрическая модель прогнозных показателей развития Баткенской области и модель организационный структуры агропромышленного кластера, на примере Баткенской области могут быть применимы органами государственного регулирования.

Степень использования: разработанные и обоснованные практические подходы и рекомендации, могут быть применимы при разработке и реализации государственных программ органами государственного управления, направленных на формирование экспортного потенциала, стратегического развития и практической деятельности экспортоориентированных предприятий, фирм и компаний.

Область применения: Актуальность и практическая ценность результатов диссертационного исследования подтверждены актами внедрения его основных положений и выводов как в госорганах, так и в бизнес-структурах Кыргызстана. Результаты диссертационной работы будут использованы в учебно-методических программах и учебном процессе в КЭУ им.М.Рыскулбекова.

SUMMARY

of the dissertation of Nurmatova Aigul on the topic " Development of the export potential of the border regions of Kyrgyzstan with Uzbekistan ", presented for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.05 – economics and management of the national economy

Key words: Foreign economic activity, export potential, cross-border trade, foreign trade, trade turnover, cooperation, export-import operations, customs union

Research object: Export potential of the border regions of Kyrgyzstan with Uzbekistan, its state, stages of development and improvement mechanisms

Subject of research: is to identify mechanisms for improving cross-border cooperation between Kyrgyzstan and Uzbekistan.

Purpose of the study: The main purpose of the study is to develop a theoretical and methodological substantiation of the foundations, features and trends in the development of cross-border cooperation between Kyrgyzstan and Uzbekistan, as well as the development of recommendations and proposals for improving integration processes between countries.

Research methods: systematization, generalization, statistical, econometric comparative, quantitative, mathematical and economic modeling methods, comparative analysis.

Scientific novelty: lies in the fact that, within the framework of theoretical and methodological approaches, strategic trends in foreign trade cooperation are proposed, mechanisms for improving cross-border cooperation between Kyrgyzstan and Uzbekistan are identified, and a forecast and prospects for the development of cross-border cooperation between the two countries are given.

The obtained Results: The conclusions and recommendations proposed by the author of the dissertation work, presented by the econometric model of predictive indicators of the development of the Batken region and the model of the organizational structure of the agro-industrial cluster, using the example of the Batken region, can be applied by state regulatory authorities.

Degree of use: developed and substantiated practical approaches and recommendations can be applied in the development and implementation of state programs by government bodies aimed at building export potential, strategic development and practical activities of export-oriented enterprises, firms and companies.

Applications: The relevance and practical value of the results of the dissertation research are confirmed by the acts of implementation of its main provisions and conclusions both in government agencies and in business structures of Kyrgyzstan. The results of the dissertation work will be used in educational and methodological programs and the educational process at the KEU named after M. Ryskulbekov.

Форматы 60x84 1/16
Офсеттик кагаз. Гарнитура «Times». Көлөмү 1,75 б.т.
Офсеттик мөөр. Нускасы 100 даана.
«Аракет-принт» басмаканасында басылып чыкты.